

بسم الله الرحمن الرحيم

تحليل روایات شیعی دجال از منظر

منابع اهل سنت

نگارنده: فهیمه احدی پور

زیر نظر:

استاد علیانسیب

چکیده

مهدویت از جمله باورهای مسلمانان است، و از موضوعات مهم مهدویت ظهور مهدی (عج) می باشد و از جمله علایم ظهور ایشان در روایات اسلامی دجال معرفی شده است. با توجه به وجود تعداد 35 روایت با موضوع دجال در منابع نخستین شیعی تا سال 500 هجری این نوشتار با هدف روشن ساختن اصالت احادیث دجال جهت در امان ماندن از اشتباه احادیث دجال با سفیانی، اصالت روایات دجال موجود در منابع شیعی را با استناد به منابع معتبر شیعی و سنی به روش کتابخانه ای مورد بررسی قرار داده است و به این نتیجه رسیده است که از میان 35 حدیث موجود در منابع شیعی 15 حدیث به دلیل تقدم زمانی و بیشتر بودن اصالتی سنی دارند و قابل ذکر است که 20 حدیث باقی مانده نیز از نظر محتوایی و سندی قابل بحث می باشند.

کلید واژه: دجال، منابع شیعی، منابع سنی، روایت، مهدویت.

مهدویت از جمله باورهای مسلمانان است، و از موضوعات مهم مهدویت ظهور مهدی (عج) می باشد و از جمله علایم ظهور ایشان در روایات اسلامی دجال معرفی شده است. با توجه به وجود تعداد 35¹ روایت با موضوع دجال در منابع نخستین شیعی تا سال 500 هجری این نوشتار در نظر دارد اصالت روایات دجال موجود در منابع شیعی را مورد بررسی قرار دهد و روشن سازد که کدام یک از آن ها اصالت شیعی دارند و کدام یک از منابع سنی وارد منابع شیعی شده است. و از این اثر شناسایی احادیث دجال موجود در منابع شیعی از لحاظ اصالت شیعی و سنی داشتن است. بنابراین این اثر به دنبال پاسخ به سوال ذیل می باشد: از میان روایات دجال موجود در منابع شیعی چه تعداد در اصل شیعی و چه تعداد از منابع سنی وارد منابع شیعی شده اند؟ و در بررسی پاسخ این سوال به تعداد روایات وارد شده از منابع سنی، تعداد روایات با اصالت شیعی، منابع سنی هریک از روایات و تقدم و تاخر زمانی این روایات نسبت به منابع شیعی پرداخته شده است. به نظر می رسد بسیاری از احادیث دجال اصالت شیعی ندارند و با توجه به اینکه روایتی طولانی از امام علی(ع) که بسیاری از اوصاف دجال را بیان می کند از نزال بن سبره می باشد و این شخص از دیدگاه رجال شیعه مجهول الحال و در عوض از دیدگاه رجال سنس ثقه می باشد لذا احتمال اینکه این احادیث از منابع سنی وارد شده باشند زیاده است. و به همین جهت ممکن است بیشتر این احادیث پیش از منابع شیعی در منابع سنی آمده باشند. با توجه به اینکه هیچ یک از احادیث دجال موجود در منابع شیعی دلالتی بر خروج حتمی دجال به عنوان نشانه ای از ظهور ندارند ولی در مقابل، در روایات شیعی، سفیانی از علایم حتمی ظهور معرفی شده است و در این میان گاهی دیده شده است که سفیانی با دجال اشتباه گرفته می شود و همین اشتباه گرفته شدن این ضرورت را ایجاد می کند که روایات دجال غیر شیعی موجود در منابع شیعی شناسایی شوند. این مقاله با شیوه ای کتابخانه ای در صدد شناسایی احادیث دجال سنی موجود در منابع شیعی با استناد به منابع معتبر سنی و شیعی می باشد. در مورد خود دجال به طور عام و خاص به عنوان نشانه ای از آخرالزمان و ظهور در کتاب ها و مقاله های بی شمار مهدویت مطالبی آمده است از جمله کتاب ها:

منتخب الاثر، آیت الله صافی گاپایگانی

¹ . مقاله دجال در نخستین منابع شیعی، فهیمه احدی پور.

العبقري الحسان في احوال مولانا صاحب الزمان، علي اكبر نهاوندي

دجال آخر الزمان، حيدر كامل

المسح الدجال، محمد ابو شادي

و...

و از جمله مقاله ها:

نقش معنا شناسی دجال در رسالت رسانه زمینه ساز، حامد پوررستمی

دجال عصر ما، سيد مهدي غفاري، ماهنامه موعود، شماره 119

دجال، سيد مهدي غفاري، ماهنامه موعود، شماره 120

يك چشم چپ، سيد مهدي غفاري، ماهنامه موعود، شماره 121

ولي نگارنده تا آن جا كه توانسته به مطالعه پردازد خاص اين موضوع هيچ كتاب و مقاله اي نيافته است. بنا بر اين با پرداخت به اين موضوع در صدد شناسايي احاديث دجال سني از شيعي در منابع شيعي مي باشد.

دجال در لغت

دجال در لغت از ماده دجل به معاني متعددي آمده است:

جوهر شمشير، دروغگو، تلييس كننده، فرينده، گروه بزرگ، آب طلا، سرگين يا زباله¹ و در النهايه بن اثير آمده كه اصل دجل به معنای خلط يعنى آميختن می باشد.²

¹. لويس، معلوف، المنجد، ترجمه احمدسياح، ماده دجل، ج1، ص534- فخرالدين، طريحي، مجمع البحرين، ماده دجل، ج5، ص369- ابراهيم، مصطفى و جمعي از همكاران، المعجم الوسيط، ماده دجل، ص271-272- سيدمرتضى، زبيدي، تاج العروس من جواهر القاموس، ماده دجل، ج14، ص228- خليل بن احمد، فراهيدي، كتاب العين، ماده دجل، ج6، ص80- ابن منظور، لسان العرب، ج11، ص236- ابن اثير، النهايه في غريب الحديث والاثار، ماده دجل- ابي نصر اسماعيل بن حماد الجوهري، الصحاح في اللغة، ماده دجل- احمد بن فارس، مقاييس اللغة، ماده دجل- احمد بن محمد، الفيومي المقرئ، مصباح المنير، ماده دجل.

². ابن اثير، النهايه في غريب الحديث والاثار، ماده دجل.

می توان گفت که این معانی نزدیک به هم هستند و هریک با در نظر گرفتن صفتی از شخص دجال به او اشاره می کنند به عنوان مثال:

دجال دروغگو نامیده شده چرا که ادعای خدایی می کند که از بزرگترین دروغ ها است.^۱

و یا تلبیس کننده نامیده شده به این علت که با کفرش مردم را می پوشاند و یا زمین را با فراوانی لشکر یانش می پوشاند و یا حق را با باطل می پوشاند.^۲

و یا گروه بزرگ نامیده شده بدان علت که سراسر زمین را با هواداران فراوان خود می پوشاند.^۳

و سرگین نامیده شده به خاطر آنکه زمین را با اعمال خود آلوده می کند.^۴

و آب طلا نامیده شده بدان علت که خلاف آنچه را که در درونش است ظاهر می کند.^۵

زبیدی پس از ذکر معانی مختلف دجال می گوید که بهترین وجه آن است که گفت: دجال به معنای بسیار دروغگو است و دروغ او سحر و فریب و افتراء و حق پوشی و اظهار مطالبی است که در دل او وجود ندارد.^۶ ابن خالویه می گوید: کسی بهتر از عمرو دجال را تفسیر نکرده است: دجال یعنی فریبنده.^۷ با توجه به روایات اسلامی بهترین معنا برای دجال کذاب و فریبنده بودن او به نظر می رسد.

در لغت گاهی دجال به معنای مسیح کذاب آمده است و آن در مقابل مسیح صادق یعنی عیسی بن مریم (علیه السلام) است.^۸

^۱ ابن منظور، لسان العرب، ماده دجل، ج ۱۱، ص ۲۳۶ - سید مرتضی، زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ماده دجل، ج ۱۴، ص ۲۲۸.

^۲ همان.

^۳ همان.

^۴ سیدمرتضی، زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ماده دجل، ج ۱۴، ص ۲۲۸.

^۵ ابن منظور، لسان العرب، ماده دجل، ج ۱۱، ص ۲۳۶ - سید مرتضی، زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ماده دجل، ج ۱۴، ص ۲۲۸.

^۶ سید مرتضی، زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ماده دجل، ج ۱۴، ص ۲۲۸.

^۷ ابن منظور، لسان العرب، ماده دجل، ج ۱، ص ۲۳۶.

^۸ ابن منظور، لسان العرب، ماده دجل، ج ۱۱، ص ۲۳۷ - ابی نصر اسماعیل بن حماد الجوهري، الصحاح فی اللغة، ماده دجل.

75. شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان، الافصاح فی الامامه، قم، کنگره شیخ مفید، 1413ق (نسخه از نرم افزار جامع الاحادیث).
76. شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان، الافصاح فی الامامه، قم، کنگره شیخ مفید، 1413ق (نسخه از نرم افزار جامع الاحادیث).
77. شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان، الامالی، تحقیق: الحسین استادولی - علی اکبر غفاری، قم، چاپ الاسلامیه، 1403ق.
78. شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان، الفصول المختاره، قم، کنگره شیخ مفید، 1413ق (نسخه از نرم افزار جامع الاحادیث).
79. شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان، الفصول العشره، قم، کنگره شیخ مفید، 1413ق (نسخه از نرم افزار جامع الاحادیث).
80. شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان، الکافئه، قم، کنگره شیخ مفید، 1413ق (نسخه از نرم افزار جامع الاحادیث).
81. شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان، الکافئه، قم، کنگره شیخ مفید، 1413ق (نسخه از نرم افزار جامع الاحادیث).
82. صفار، محمد بن حسن بن فروخ، بصائر الدرجات، قم، چاپ کتابخانه آیت الله مرعشی، 1404ق (نسخه از نرم افزار جامع الاحادیث).
83. الصنعانی، عبد الرزاق، المصنف، تحقیق وتخریج وتعلیق: حبیب الرحمن الأعظمی، منشورات المجلس العلمی، بی تا. (نسخه از نرم افزار مکتب اهل بیت)
84. الضحاک، الآحاد والمثانی، باسم فیصل أحمد الجوابره، دار الدرايه للطباعة والنشر والتوزيع، چاپ اول، 1411ق. (نسخه از نرم افزار مکتب اهل بیت)
85. الطبرانی، الدعاء، تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا، بیروت - لبنان، دار الکتب العلمیه، چاپ اول، 1413ق. (نسخه از نرم افزار مکتب اهل بیت)

86. الطبرانی، المعجم الأوسط، قسم التحقيق بدار الحرمين، دار الحرمين للطباعة والنشر والتوزيع، 1415ق. (نسخه از نرم افزار مکتب اهل بیت)

87. الطبرانی، المعجم الصغير، بيروت - لبنان، دار الكتب العلمية، بی تا. (نسخه از نرم افزار مکتب اهل بیت)

88. الطبرانی، المعجم الكبير، تحقيق وتخریج : حمدی عبد المجید السلفی، دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، 1405ق. (نسخه از نرم افزار مکتب اهل بیت)

89. الطبرانی، مسند الشاميين، تحقيق: حمدی عبد المجید السلفی، بيروت، مؤسسة الرسالة، 1417ق. (نسخه از نرم افزار مکتب اهل بیت)

90. الطبری، محمد بن جریر، جامع البیان عن تأویل آی القرآن، ضبط وتوثیق وتخریج : صدقی جمیل العطار، بيروت - لبنان، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، 1415 ق. (نسخه از نرم افزار مکتب اهل بیت)

91. الطريحي، فخرالدين، مجمع البحرين، تحقيق: احمد الحسيني، بيروت، الاميره، 1431ق.

92. الطيالسي، سليمان بن داود، مسند أبي داود الطيالسي، بيروت - لبنان، دار المعرفة، بی تا. (نسخه از نرم افزار مکتب اهل بیت)

93. العجلي، معرفة الثقات، المدينة المنورة، مكتبة الدار، چاپ اول، 1405ق.

94. العقيلي، ضعفاء العقيلي، تحقيق: الدكتور عبد المعطی أمين قلعي، بيروت، دارالكتب العلمية، چاپ دوم، 1418ق. (نسخه از نرم افزار مکتب اهل بیت)

95. عياشي، محمد بن مسعود، تفسير العياشي، تهران، چاپخانه علميه، 1380ش (نسخه از نرم افزار جامع الاحاديث).

96. فراهيدي، خليل بن احمد، كتاب العين، بی جا، بی تا، نسخه از نرم افزار جامع الاحاديث

97. الفيومي المقرئ، احمد بن محمد، مصباح المنير، بی جا، بی تا، نسخه از نرم افزار قاموس اللغة العربية، موسسه فرهنگي اندیشه مينا.

98. القرشي المصري، فتوح مصر وأخبارها، تحقيق: محمد الحجيري بيروت، دار الفكر، چاپ اول،

1416ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

99. القرطبي، أبي عمر يوسف بن عبد البر النمري (المعروف بابن عبد البر)، الاستذكار، تحقيق: سالم محمد

عطا-محمد علي معوض، بيروت، دار الكتب العلمية، چاپ اول، 2000م. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل

بيت)

100. القرطبي، أبي عمر يوسف بن عبد البر النمري (المعروف بابن عبد البر)، التمهيد، تحقيق: مصطفى بن

أحمد العلوي، محمد عبد الكبير البكري، المغرب، وزارة عموم الأوقاف والشؤون الإسلامية، 1387ق.

101. القرطبي، أبي عمر يوسف بن عبد البر النمري (المعروف بابن عبد البر)، الاستيعاب، تحقيق: علي محمد

البجاوي، بيروت - لبنان، دار الجيل، 1412ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

102. القزويني، محمد بن يزيد، سنن ابن ماجه، تحقيق وترقيم وتعليق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار الفكر

للطباعة والنشر والتوزيع، بي تا. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

103. القضاعي، محمد بن سلامة، مسند الشهاب، تحقيق: حمدي عبد المجيد السلفي، بيروت، مؤسسة

الرسالة، چاپ اول، 1405ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

104. قمي، علي بن ابراهيم بن هاشم، تفسير قمي، قم، چاپ موسسه دارالكتاب، 1404ق. (نسخه از نرم افزار

جامع الاحاديث).

105. كراچكي، ابو الفتح، كنز الفوائد، قم، انتشارات دارالذخائر 1410ق. (نسخه از نرم افزار جامع الاحاديث).

106. كشي، محمد بن عمر، رجال الكشي، مشهد، انتشارات دانشگاه مشهد، 1348ش. (نسخه از نرم افزار

جامع الاحاديث).

107. كوفي، فرات بن ابراهيم، تفسير فرات الكوفي، قم، موسسه چاپ و نشر، 1410ق. (نسخه از نرم افزار

جامع الاحاديث).

108. كوفي، فرات بن ابراهيم، تفسير فرات الكوفي، قم، موسسه چاپ و نشر، 1410ق. (نسخه از نرم افزار

جامع الاحاديث).

109. الكسى، عبد بن حميد بن نصر، منتخب مسند عبد بن حميد، حققه وضبط نصه وخرج أحاديثه : السيد صبحى البدرى السامرائى - محمود محمد خليل الصعيدى، مكتبة النهضة العربية، چاپ اول، 1408ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

110. الكوفى، ابن أبى شيبة، المصنف، تحقيق وتعليق : سعيد اللحام، بيروت - لبنان، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، چاپ اول، جمادى الآخر 1409ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

111. المحاملى، حسين بن إسماعيل، أمالى المحاملى (رواية ابن يحيى البيع)، تحقيق: إبراهيم القيسى الأردن، المكتبة الإسلامية، دار ابن القيم، چاپ اول، 1412ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

112. محمد بن خلف بن حيان (وكيع)، أخبار القضاء، تحقيق وضبط : مصطفى السقا، بيروت، عالم الكتب، بى تا. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

113. محمد بن سلامة، القضاء، دستور معالم الحكم ومأثور مكارم الشيم من كلام أمير المؤمنين على ابن أبى طالب، قم، مكتبة المفيد، بى تا. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

114. المروزى، نعيم بن حماد، الفتن، تحقيق وتقديم : الدكتور سهيل زكار، بيروت - لبنان، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، 1414ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

115. مصطفى، ابراهيم وهمكاران، المعجم الوسيط، بى جا، موسسه الصادق للصباغة و النشر، چاپ پنجم 1426.

116. معلوف، لويس، المنجد، ترجمه احمد سياح، تهران، انتشارات اسلام، چاپ هفتم، 1387ش.

117. المكى، أبى طالب، قوت القلوب فى معاملته المحبوب ووصف طريق المرید إلى مقام التوحيد، ضبطه وصححه : باسل عيون السود، بيروت - لبنان، دار الكتب العلميه، چاپ اول، 1417ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

118. الموصلى، أبو يعلى، مسند أبى يعلى، تحقيق: حسين سليم أسد، دار المأمون للتراث، چاپ اول، 1408ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

119. الموصلى، أبو يعلى، مسند أبي يعلى، تحقيق: حسين سليم أسد، دار المأمون للتراث، چاپ دوم، بی تا.
(نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

120. النحاس، معانى القرآن، تحقيق: الشيخ محمد على الصابوني، المملكة العربية السعودية، جامعة أم
القرى، چاپ اول، 1409ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

121. النسائي، السنن الكبرى، تحقيق: عبد الغفار سليمان البنداري، سيد كسروى حسن، بيروت - لبنان، دار
الكتب العلمية، چاپ اول، 1411ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

122. النسائي، سنن النسائي، بيروت - لبنان، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، چاپ اول، 1348ق.
(نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

123. النيسابورى، ابن الجارود، المنتقى من السنن المسندة، فهرسة وتعليق: عبد الله عمر البارودى، بيروت -
لبنان، دار الجنان للطباعة والنشر والتوزيع، چاپ اول، 1408ق. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

124. النيسابورى، مسلم، صحيح مسلم، بيروت - لبنان، دار الفكر، بی تا. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل
بيت)

125. الهلالى العامرى الكوفى، ابو صادق سليم بن قيس، سليم بن قيس الهلالى، تحقيق: محمد باقر
انصارى، دليل ما، چاپ پنجم، 1386ش. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)

126. الهيثمى، على بن أبى بكر، بغية الباحث عن زوائد مسند الحارث، تحقيق: مسعد عبد الحميد محمد
السعدنى، القاهرة، دار الطلائع للنشر والتوزيع والتصدير، بی تا. (نسخه از نرم افزار مكتب اهل بيت)